

6.1. ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Α.-Φ. Χριστίδης

Το μεταφραστικό εγχείρημα [1] θα μπορούσε να θεωρηθεί ένα είδος ασκητικής πρακτικής. *Ασκητική* σημαίνει επώδυνη άσκηση, άσκηση με στόχους που απαιτούν δύσκολες και κρίσιμες παραιτήσεις και παραδοχές. Η πρακτική της μετάφρασης έχει ακριβώς αυτά τα χαρακτηριστικά. Η οδύνη ή οι ωδίνες που τη συνοδεύουν είναι το αναγκαστικό τμήμα που καταβάλλει κανείς, όταν βρίσκεται έμπρακτα αντιμέτωπος με την πιο κεντρική και ταυτόχρονα πιο σκοτεινή όψη του φαινομένου «γλώσσα» –το γεγονός ότι η γλώσσα, οι γλώσσες, είναι ταυτόχρονα *μία* και *πολλές*. Είναι μία, γιατί η ανθρώπινη νόηση είναι *ενιαία*, και είναι πολλές, γιατί το κοινό αυτό θεμέλιο ανακλάται υπαινικτικά και έμμεσα στον πολύχρωμο χάρτη της γλωσσικής ποικιλίας –της *πολυγλωσσίας*. Η «ασκητική» της μετάφρασης είναι συστατικά καθορισμένη από αυτή την κρίσιμη συνάντηση –στην αρένα της γλώσσας– με την *ενότητα* μέσα στη *διαφορά*, με τη *διαφορά* μέσα στην *ενότητα*. Και είναι αυτή η αναγκαστική, επώδυνη αναγνώριση που δίνει στη μεταφραστική ασκητική τον βαθύτατα εξανθρωπιστικό χαρακτήρα της. Δεν είναι καθόλου τυχαίο ότι οι μεγάλες τομές στην ιστορία της μετάφρασης ξεκίνησαν ακριβώς από τον χώρο της εναγώνιας αναζήτησης της *οικουμενικότητας*, της ενότητας *μέσα* και *παρά* τη διαφορά. Εννοώ βέβαια τις *θηρησκείες* και τη συστατική δέσμευσή τους σε ιδέες που υπερβαίνουν τη διαφορά, γλωσσική και άλλη. Αρκεί να θυμηθεί κανείς τη μετάφραση των Εβδομήκοντα και γενικότερα τις μεταφράσεις ιερών κειμένων στην ιστορική πορεία της ανθρωπότητας.

Αξίζει τον κόπο να επιχειρήσουμε μια στενότερη εξειδίκευση αυτής της άσκησης στην ενότητα, παρά τη διαφορά που δεσπάζει στην ασκητική κλίμακα της μεταφραστικής πρακτικής. Για την ιουδαιοχριστιανική γλωσσική μυθολογία η *πολυγλωσσία* είναι προϊόν της Πτώσης, που οδηγεί από την παραδείσια, άχρονη *μονογλωσσία* στην *πολυγλωσσία* του ιστορικού ανθρώπου. Και η παραδείσια, θεϊκή μονογλωσσία ήταν το καθεστώς της τέλει γνώσης, όπου κάθε πράγμα και πλάσμα διέθετε το *κύριο* όνομά του, που απεκάλυπτε με τρόπο *άμεσο* και *μοναδικό* τη φύση του. Η Πτώση, η αμαρτία, το τέλος του θεϊκού, παραδείσιου εναγκαλισμού και η είσοδος του ανθρώπου στον χώρο του μόχθου και της εργασίας –στον χώρο της ιστορίας– οδηγούν και στη γλωσσική «πτώση», στην έκλειψη της μονογλωσσίας των κυρίων ονομάτων και της *άμεσης*, πλήρους γνώσης μέσω της θεϊκής αποκάλυψης, στην ιστορική πολυγλωσσία και στην ατελή γνώση που επιχειρεί να γνωρίσει τον κόσμο και να τον ονομάσει μέσα από την *«τιμωρία»* της *έμμεσης*, επίμοχθης, βιωματικής και όχι αποκαλυπτικής σχέσης μαζί του. Το θεϊκό κύριο όνομα της άμεσης αποκάλυψης της φύσης των πραγμάτων αντικαθίσταται από το ιστορικό γλωσσικό μωσαϊκό· μωσαϊκό, αναγκαστικά, γιατί δεν συντίθεται πλέον από τα θεϊκά κύρια ονόματα που ονομάζουν άμεσα, τελεσίδικα και μοναδικά αλλά από αγωνιώδη γλωσσικά μορφώματα που προκύπτουν από τη βιωματική σχέση του ανθρώπου με τον κόσμο και αποτυπώνουν, ως έμμεσες γενικεύσεις και αφαιρέσεις και όχι πια ως κύρια ονόματα που δηλώνουν μοναδικές οντότητες, τη γνώση που δεν χαρίζεται –πια– ως δώρο από θεού, αλλά διεκδικείται. Η λέξη των ιστορικών γλωσσών – που δεν είναι τίποτε άλλο, ως νόημα, παρά γενίκευση και αφαίρεση– αντιπροσωπεύει το

θερμό αποτύπωμα του εναγώνιου «τι είναι», που διαχωρίζει τον ιστορικό άνθρωπο της Πτώσης από τον μακάριο, α-ιστορικό, μυθικό άνθρωπο της παραδείσιας αποκάλυψης.

Επέμεινα κάπως περισσότερο στην ιουδαιοχριστιανική γλωσσική μυθολογία, γιατί αναδεικνύει –με όλη τη θαλπωρή του μύθου– την όψη εκείνη της γλώσσας που εμπλέκεται καθοριστικά στη μεταφραστική ασκητική ως εγχείρημα ενότητας και διαφοράς. Και εννοώ την *ιστορικότητα* της γλώσσας. Η μυθική μετάβαση ή «πτώση» από τη μονογλωσσία των κυρίων ονομάτων της θεϊκής αποκάλυψης στην πολυγλωσσία της γενικευτικής και αφαιρετικής λέξης είναι ακριβώς η μετάβαση από την «ψυχρή» και «άκοπη» σήμανση της εμπειρίας στη «θερμή», ιστορική σήμανσή της. Και με αυτή την ιστορική θέρμη, την αύρα που διαπερνά το σώμα της γλώσσας, της κάθε γλώσσας, καλείται να «λογαριαστεί» η μεταφραστική πρακτική. Τα γλωσσικά μορφώματα, ακριβώς επειδή ανακλούν την επίμοχθη, ιστορική σήμανση της εμπειρίας και όχι τη θεϊκή αποκάλυψή της, αναδίδουν τη «μαγεία» τους μόνο όταν αντιμετωπιστούν ως μίγμα «θέρμης» και «φωτός», για να δανειστώ μια παλιά, ωραία διατύπωση που επαναλαμβάνεται, αχνά και μερικά, στη μοντέρνα διάκριση μεταξύ «δήλωσης» και «συνδήλωσης». Και η μεταφραστική ασκητική δοκιμάζεται –και κρίνεται– κυρίως στον σχετικά αφανή χώρο της γλωσσικής «θέρμης», που είναι το κατεξοχήν τεκμήριο της ιστορικότητας της γλώσσας. Το φαινομενικά «ταπεινό» έργο της μετάφρασης αντιπροσωπεύει, από αυτή την άποψη, την πιο φιλόδοξη συνάντηση με τις πιο *μύχιες* όψεις της γλώσσας. Αυτό είναι που κάνει –ή μπορεί να κάνει– τη μετάφραση μεγάλη τέχνη.

Θα ήθελα να μείνω για λίγο ακόμα στο κρίσιμο αυτό σημείο. Οι κοινές λέξεις –σε αντίθεση με τα «θεϊκά» κύρια ονόματα– *αντηχούν*. Η λέξη *φως* λ.χ. δεν αντιπροσωπεύει απλά και «ψυχρά» την έννοια του «φωτός». Αντιπροσωπεύει την έννοια «φως» εμβαπτισμένη στη βίωση της ίδιας της εμπειρίας του φωτός. Και αυτή η βιωματική αύρα –η θέρμη– που διαπερνά την έννοια αναδεικνύεται στις μεταφορικές χρήσεις της. Η μεταφορική έκφραση *φωτεινό μυαλό* βασίζεται ακριβώς σ' αυτή τη βιωματική αύρα και αυτήν αναδεικνύει.

Οι λέξεις, λοιπόν, *αντηχούν*. [2] Και η μετάφραση δεν είναι, τελικά, παρά η άσκηση σ' αυτή τη μύχια, αφανή αντήχηση, τεκμήριο και γέννημα της ιστορικότητας της γλώσσας. Και η ιστορικότητα αυτή έχει βέβαια ευρύτερες αλλά και στενότερες –πολιτισμικά καθορισμένες– εκφάνσεις.

Με εφалτήριο αυτή την τελευταία παρατήρηση, θα ήθελα να περάσω σύντομα σε κάποιες «στιγμές» της νεοελληνικής μεταφραστικής πρακτικής. Θα ξεκινήσω με τον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη και την μετάφρασή του του έργου του Ντοστογιέφσκι *Έγκλημα και Τιμωρία* (1992).¹ Η μετάφραση αυτή είναι βασισμένη, όπως φαίνεται, στη γαλλική μετάφραση του Ντερελύ (ό.π., 503). Ο Παπαδιαμάντης γράφει, και μεταφράζει, στην καθαρεύουσα. Αλλά η καθαρεύουσα του Παπαδιαμάντη έχει μια διαφορετική «αντήχηση» από την «άλλη», αρχαιοπληκτη καθαρεύουσα. Όμως πώς; Η βυζαντινίζουσα καθαρεύουσά του ηχεί με έναν τρόπο σχεδόν μελωδικό, εκκλησιαστικά μελωδικό, και είναι αυτή η μελωδία, αυτός ο *πεζός ψαλμός*, που υποβαστάζει την οδύνη που διαπερνά το παπαδιαμαντικό έργο. Οι λέξεις υποτάσσονται σ' αυτό το «αφανές» πεζό μέλος με τον ίδιο, περίπου, τρόπο που υποτάσσονται οι λέξεις στο εμφανές εκκλησιαστικό μέλος. Αυτό είναι, ίσως, που αφαιρεί από την παπαδιαμαντική καθαρεύουσα τη «ρητορεία» που αναγκαστικά συνοδεύει μια μη ομιλούμενη, τεχνητή γλώσσα. Αλλά όχι μόνο αυτό. Στον Παπαδιαμάντη λειτουργεί η

παραδοχή των ορίων της βασικής γλωσσικής του επιλογής, που αναιρεί την αντιπαλότητα δημοτικής-καθαρεύουσας. Η δημοτική είναι διάσπαρτη στο έργο του, και όχι μόνο στους διαλόγους, όπως είναι αναμενόμενο.

Σας διαβάζω, τώρα, ένα μικρό κομμάτι από το *Έγκλημα και Τιμωρία*, σε μετάφραση Παπαδιαμάντη:

Όρθια ενώπιόν του, η γραία εσιώπα και τον ηρώτα διά του βλέμματος. Ήτο εξηκοντούτις, μικρόσωμος και ισχνή, με μικράν σουβλερήν ρίνα και σπινθηροβολούντας εκ μοχθηρίας τους οφθαλμούς. Είχε την κεφαλήν ασκεπή, και η κόμη της, φαιά και λευκάζουσα, έστιλβεν εξ ελαίου. Ράκος φανέλλας περιετύλισσε τον λεπτόν λαιμόν της, μακρόν και λεπτόν ως πόδα όρνιθος. Με όλον τον καύσωνα έφερε επί των ώμων μαδημένην και κιτρινωπήν διφθέραν. Έβηχε δε αδιακόπως (ό.π., 17).

Το ντοστογιεφσκικό κείμενο ηχεί –και συνηχεί– εξαίσια μέσα στη νέα γλωσσική του πατρίδα. Στον πεζό φαλμό της παπαδιαμαντικής καθαρεύουσας συναντιέται –και συντίθεται– η κοινή οδύνη που διαπερνά τον κόσμο του Ντοστογιέφσκι και τον κόσμο του Παπαδιαμάντη. Και η δημοτική αναλαμβάνει τον ρόλο της εκεί όπου λογιότερες επιλογές θα «ψύχραιναν» την περιγραφή: «σουβλερήν ρίνα», «φανέλλαν», «μαδημένην». Αλλά αυτή η «οικείωση» του ντοστογιεφσκικού κειμένου από τον παπαδιαμαντικό λόγο –όπως διαμορφώνεται, δημιουργικά, μέσα στη νεοελληνική πραγματικότητα της διγλωσσίας– μοιάζει να αντηχεί και με άλλους, στενότερους ή ειδικότερους, τρόπους. Η ντοστογιεφσκική «γραία», στην παπαδιαμαντική απόδοσή της, συναντιέται, αφανώς, με τον χορό των «γραιών» που κυριαρχούν στο παπαδιαμαντικό έργο ως σημεία αναφοράς που συμπυκνώνουν την ανθρώπινη μοίρα. Προεξάρχουσα βέβαια η *Φόνισσα*, «γυνή σχεδόν εξηκοντούτις, με αδρούς χαρακτήρας, με ήθος ανδρικόν και με δύο μικράς άκρας μύστακος άνω των χειλέων της».

Θα ήθελα να κλείσω με ένα μεταφραστικό παράδειγμα από τον δύσκολο και προβληματικό χώρο της σχέσης των Νεοελλήνων με την αρχαιοελληνική παράδοση. Ακούστε δύο αποσπάσματα από την αρχή της ραψωδίας μ (στ. 1-10) της *Οδύσσειας*, σε μετάφραση, το πρώτο, Καζαντζάκη-Κακριδή και Δ. Ν. Μαρωνίτη το δεύτερο:

*Του Ωκεανού το ρέμα ως άφηκε, μπήκε το πλοίο στο κύμα
μέσα του πέλαου του πλατύδρομου, και στο νησί της Αίας
ήρθε κοντά. Της πουρνογέννητης Αυγής τα χοροστάσια
και το παλάτι και τ' ανάτελα του Γήλιου εκεί βρίσκονται.
Μόλις εφτάσαμε, καθίσαμε στον άμμο το καράβι
κι εμείς εβγήκαμε στο ακρόγιαλο της θάλασσας απάνω
και καρτερούσαμε κοιμάμενοι τη θεία Αυγή να φέξει.
Κι η Αυγή σα φάνη η πουρνογέννητη και ροδοδαχτυλάτη,
στης Κίρκης το παλάτι πρόσταξα να δράμουν οι συντρόφοι,
γοργά το ανέψυχο του Ελπήνορα κορμί να κουβαλήσουν.*

*Άφησε τότε το καράβι τις ροές του ωκεάνειου ποταμού,
έσχιζε πια το πελαγίσιο κύμα στα ανοιχτά περάσματα,*

*κι έφτασε πάλι στο νησί της Αίας, όπου τα σπίτια κι οι χοροί
της Χαραυγής, οι ανατολές του ήλιου.
Εκεί αράξαμε και σύραμε στην αμμουδιά το πλοίο,
ύστερα βγήκαμε κι εμείς στο περιγιάλι,
εκεί μας πήρε ο ύπνος, προσμένοντας το θείο ξημέρωμα.
Κι όταν, χαράζοντας, ρόδισε τον ουρανό η Αυγή,
τότε κι εγώ παράγγειλα να παν οι σύντροφοι
στα δώματα της Κίρκης, να φέρουν τον νεκρό Ελπήνορα.*

Στην πρώτη μετάφραση ένας λόγος βροντόφωνος, πληθωρικός, υπερποιητικός μέσα από τις διαλεκτικές –συχνά νεολογικά διαλεκτικές– επιλογές του, που αγωνιά να μετατρέψει το αρχαίο έπος σε ένα νεότερο συλλογικό έπος, με τη γλωσσική ενεργοποίηση της νεότερης παράδοσης (δημοτικά τραγούδια, διάλεκτοι, ακριτικά έπη, κρητική λογοτεχνία), όπως προσλαμβάνεται μέσα στο πλαίσιο της κυρίαρχης εκδοχής του μαχόμενου δημοτικισμού.

Στη δεύτερη μετάφραση, πενήντα χρόνια αργότερα, ένας λόγος χαμηλόφωνος, σχεδόν πεζός, λιτός στις γλωσσικές του επιλογές και στα όριά τους, δυσκολεμένος, που αγωνιά να αναδείξει την επική διάσταση –τα ύψη και τα έγκατα– της ανθρώπινης υποκειμενικότητας, όπως στροβιλίζεται μέσα στη δίνη των συγκυριών. Γι' αυτό το άλλο, «ταπεινό» έπος η *πυρρογέννητη Αυγή* πρέπει να γίνει, απλά, *Χαραυγή*, τα *χοροστάσια* της, *χοροί* της, *τά' ανάτελα του Γήλιου, ανατολές του ήλιου*, η *θεία Αυγή*, απλά, *θείο ξημέρωμα*. Άφησα για το τέλος δύο ζευγάρια αποδόσεων που αισθάνομαι ότι κλείνουν μέσα τους μια στενότερη αντήχηση: το *ακρόγιαλο της θάλασσας* γίνεται *περιγιάλι* και το *ανέψυχο κορμί του Ελπήνορα* γίνεται, απλά και πάλι, *νεκρός Ελπήνορας*. «Περιγιάλι», «νεκρός Ελπήνορας». Στις δύο αυτές επιλογές αισθάνεται κανείς να αντηχεί ευδιάκριτα ο σφαιρικός ποιητικός κόσμος (*στο περιγιάλι το κρυφό, ο ηδονικός Ελπήνωρ*). Καθόλου παράξενο. Οι δύο αυτές μεταφράσεις της *Οδύσσειας* παράγουν δύο διαφορετικά έπη που υπηρετούνται από διαφορετικές γλωσσικές και ποιητικές αντηχήσεις. Ο δύσθυμος ποιητικός λόγος του Σεφέρη, κατάφορτος από την ιστορική θλίψη, όπως διυλίζεται και εξειδικεύεται μέσα στην ανθρώπινη υποκειμενικότητα, δεν μπορεί παρά να είναι ένας από τους εξ αίματος συγγενείς του «ταπεινού», χαμηλόφωνου, νεωτερικού έπους, που αναδύεται μέσα από τη δεύτερη νεοελληνική μεταφραστική ενεργοποίηση της *Οδύσσειας* των αρχών της πρώτης προχριστιανικής χιλιετίας. Κι εδώ θα πρέπει να κλείσει αυτή η σύντομη περιήγηση στην ασκητική της αντήχησης –στην ασκητική της μετάφρασης.

---

¹ Δοστογέφσκη, Θ. 1992. *Το Έγκλημα και η Τιμωρία*. Μπφρ. Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης. Αθήνα: Ιδεόγραμμα.

Βιβλιογραφία

NORD, C. 1997. *Translating as a Purposeful Activity. Functionalist Approaches Explained*. Manchester, UK: St Jerome.

BENJAMIN, W. [1972] 1999. *Δοκίμια φιλοσοφίας της γλώσσας*. Επιμ. Φ. Τερζάκης. Αθήνα: Νήσος.

---

[1] **Κείμενο 1:** Nord, C. 1997. *Translating as a Purposeful Activity. Functionalist Approaches Explained*. Manchester, UK: St Jerome, σελ. 4-8.

© St Jerome

Πρώιμες Απόψεις

Οι λειτουργικές προσεγγίσεις στη μετάφραση δεν επινοήθηκαν τον εικοστό αιώνα. Σε όλη την πορεία της ιστορίας βρίσκουμε μεταφραστές –κυρίως λογοτεχνικών ή βιβλικών κειμένων, που παρατηρούν ότι διαφορετικές καταστάσεις απαιτούν διαφορετική επεξεργασία. Παρά ταύτα, η «ορθή μετάφραση» συχνά συσχετίζεται με την κατά λέξη πιστότητα στο αρχικό κείμενο, ακόμα και αν το αποτέλεσμα ίσως να μην θεωρείται κατάλληλο για τον σκοπό στον οποίο αποβλέπει. Ο Κικέρων (106-43 π.Χ.) περιέγραψε το δίλημμα με τον ακόλουθο τρόπο:

Εάν μεταφράσω λέξη προς λέξη, το αποτέλεσμα θα ακούγεται παράξενο, ενώ αν, εξωθημένος από ανάγκη, τροποποιήσω οτιδήποτε στη σειρά ή στη διατύπωση, θα φαίνομαι να έχω απομακρυνθεί από τη λειτουργία του μεταφραστή (*De optimo genere oratorum* 14).

Πολλοί μεταφραστές της *Βίβλου* αισθάνθηκαν ότι η πορεία της μετάφρασης πρέπει να περιέχει και τις δύο διαδικασίες: μια πιστή αναπαραγωγή των τυπικών ιδιοτήτων του κειμένου-πηγή στη μία περίπτωση και μια προσαρμογή στο ακροατήριο-στόχο σε μια άλλη. Ο Ιερώνυμος (348-420) και ο Λούθηρος (1483-1546) υποστήριζαν πως υπάρχουν χωρία στη *Βίβλο* όπου ο μεταφραστής πρέπει να αναπαραγάγει «ακόμα και τη σειρά των λέξεων» (Άγιος Ιερώνυμος, *Επιστολή στον Παμμάχιο*) ή να μεταφράσει «κατά λέξη» (Λούθηρος, *Εγκύκλιος Επιστολή περί μετάφρασης*, 1530)· σε άλλα χωρία πίστευαν πως ήταν πιο σημαντικό να «αποδοθεί το νόημα» (Άγιος Ιερώνυμος) ή να προσαρμοστεί το κείμενο στις ανάγκες και τις προσδοκίες του ακροατηρίου για το οποίο προορίζεται.

Σε ανάλογο κλίμα, ο Eugene A. Nida (1964), κάνει διάκριση μεταξύ τυπικής και δυναμικής ισοδυναμίας στη μετάφραση, όπου η «τυπική ισοδυναμία» αναφέρεται σε μια πιστή αναπαραγωγή μορφικών στοιχείων του κειμένου-πηγής, ενώ η «δυναμική ισοδυναμία» σημαίνει ισοδυναμία ως προς τις εξωγλωσσικές επικοινωνιακές επιπτώσεις:

Μια μετάφραση δυναμικής ισοδυναμίας στοχεύει στην απόλυτη φυσικότητα της έκφρασης και προσπαθεί να συνδέσει τον αποδέκτη με τρόπους συμπεριφοράς που να είναι αναγνωρίσιμοι στο δικό του πολιτισμικό πλαίσιο· δεν επιμένει στην κατανόηση, από πλευράς του, των πολιτισμικών μοτίβων της γλώσσας-πηγής ως προϋπόθεση για την πρόσληψη του μηνύματος (Nida 1964, 159).

Στο έργο *Ένα πλαίσιο για την ανάλυση και την αξιολόγηση μεταφραστικών θεωριών* (1976), ο Nida δίνει ιδιαίτερη έμφαση στον σκοπό της μετάφρασης, στους ρόλους του μεταφραστή αλλά και των αποδεκτών, και στις πολιτισμικές παραμέτρους της μεταφραστικής διαδικασίας:

Όταν τίθεται το ερώτημα της υπεροχής μιας μετάφρασης απέναντι σε μια άλλη, η απάντηση πρέπει να αναζητηθεί στην απάντηση μιας άλλης ερώτησης: «Καλύτερη για ποιον;». Η σχετική καταλληλότητα διαφορετικών μεταφράσεων του ίδιου κειμένου μπορεί να καθοριστεί μονάχα με αναφορά στον βαθμό στον οποίο κάθε μετάφραση εκπληρώνει με επιτυχία τον σκοπό για τον οποίο προορίζεται. Με άλλα λόγια, η σχετική εγκυρότητα κάθε μετάφρασης διαφαίνεται στον βαθμό στον οποίο οι αποδέκτες είναι σε θέση να ανταποκριθούν στο μήνυμα (όσον αφορά τη μορφή αλλά και το περιεχόμενο) σε σχέση με (1) την πρόθεση του αρχικού συγγραφέα ως προς τις αντιδράσεις του αρχικού ακροατηρίου και (2) με την ίδια την ανταπόκριση αυτού του ακροατηρίου. Οι αντιδράσεις, βέβαια, δεν μπορεί ποτέ να είναι πανομοιότυπες, καθώς η διαγλωσσική επικοινωνία ενέχει πάντοτε κάποιες διαφορές στο πολιτισμικό σκηνικό, συνοδευόμενες από διαφοροποιήσεις στα συστήματα αξιών, στις εννοιολογικές προϋποθέσεις και στα ιστορικά προηγούμενα. (1976, 64κ.ε.)

[...]

Το γεγονός πως η υποδοχή της προσέγγισης του Nida εστίασε στις γλωσσολογικές της συνέπειες πρέπει να κατανοηθεί ιστορικά. Η γλωσσολογία ήταν ίσως η κυρίαρχη ανθρωπιστική επιστήμη των δεκαετιών του 1950 και του 1960. Πρώιμα πειράματα πάνω στη μηχανική μετάφραση έπρεπε να βασιστούν σε αντιπαραθετικές αναπαραστάσεις των γλωσσών. Η αισιόδοξη άποψη πως η μηχανική μετάφραση είναι εφικτή αντανακλάται στον ορισμό που δίνει για τη μετάφραση ο Oettinger:

Η μετάφραση μπορεί να οριστεί ως η διαδικασία μετατροπής σημάτων ή αναπαραστάσεων σε άλλα σήματα ή αναπαραστάσεις. Αν τα πρωτότυπα έχουν κάποια σημασία, απαιτούμε γενικά να έχουν και οι εικόνες τους την ίδια ή, πιο ρεαλιστικά, όσο το δυνατόν πλησιέστερη σημασία. Η αποφυγή της διακύμανσης της σημασίας είναι το κεντρικό πρόβλημα στη μετάφραση μεταξύ φυσικών γλωσσών (1960, 104).

Την ίδια στιγμή, η δομική γλωσσολογία, παράλληλα με την αντίληψη της γλώσσας ως κώδικα και την έννοια των καθολικών γλωσσικών χαρακτηριστικών, καλλιεργούσαν την ψευδαίσθηση πως η γλώσσα –και η μετάφραση ως μια γλωσσική λειτουργία– μπορούσε να είναι ένα αντικείμενο αυστηρά επιστημονικής έρευνας, ισότιμο με οποιοδήποτε αντικείμενο των φυσικών επιστημών. Παλαιότερα οι μεταφραστές θεωρούνταν καλλιτέχνες ή τεχνίτες· τώρα, οι θεράποντες του χώρου της μετάφρασης χαίρονταν που η δραστηριότητά τους αναγνωριζόταν ως επιστήμη και που γινόταν δεκτή στα άδυτα των επιστημονικών αναζητήσεων ως κλάδος της εφαρμοσμένης γλωσσολογίας. Πολλοί ορισμοί της μετάφρασης τόνιζαν την γλωσσολογική πλευρά:

Η μετάφραση μπορεί να οριστεί ως εξής: η αντικατάσταση του κειμενικού υλικού μιας γλώσσας (γλώσσα-πηγή) από ισοδύναμο υλικό μιας άλλης (γλώσσα-στόχος) (Catford 1965, 20).

Η μετάφραση συνίσταται στην αναπαραγωγή στη γλώσσα-αποδέκτη του πλησιέστερου φυσικού ισοδύναμου του μηνύματος της γλώσσας-πηγής. (Nida & Taber 1969, 12).

Αυτές οι γλωσσολογικές προσεγγίσεις βασικά έβλεπαν τη μετάφραση ως μια διεργασία εναλλαγής κώδικα. Με τον πιο πραγματιστικό επαναπροσανατολισμό στις αρχές της δεκαετίας του 1970, η εστίαση μετατοπίστηκε από τη λέξη ή τη φράση στο κείμενο ως μονάδα μετάφρασης, όμως αυτό δεν προκάλεσε ρήξη στο βασικό γλωσσολογικό προσανατολισμό. Η ισοδυναμία ως θεμελιώδης έννοια ή ακόμα και ως συστατικό της μετάφρασης δεν αμφισβητήθηκε ποτέ πραγματικά. Για τον Wilss, λόγου χάρη,

Η μετάφραση οδηγεί από ένα κείμενο στη γλώσσα-πηγή, σε ένα κείμενο στη γλώσσα-στόχο, το οποίο είναι όσο το δυνατόν πλησιέστερα ισοδύναμο και προϋποθέτει την κατανόηση του περιεχομένου και του ύφους του πρωτότυπου (Wilss 1977, 70).

Οι γλωσσολογικές προσεγγίσεις που βασίζονται στην ισοδυναμία επικεντρώνονταν στο κείμενο-πηγή, τα χαρακτηριστικά του οποίου έπρεπε να διατηρηθούν στο κείμενο-στόχο. Για τον Werner Koller,

μεταξύ ενός δεδομένου αρχικού κειμένου και ενός δεδομένου κειμένου-στόχου, υπάρχει ισοδυναμία εάν το κείμενο-στόχος ικανοποιεί κάποιες απαιτήσεις όσον αφορά αυτές τις προϋποθέσεις πλαισίου. Οι σχετικές προϋποθέσεις είναι αυτές που έχουν να κάνουν με πλευρές όπως το περιεχόμενο, το ύφος και η λειτουργία. Επομένως, *το αίτημα της ισοδυναμίας έχει την ακόλουθη μορφή: η ιδιότητα (ή οι ιδιότητες) Χ στη γλώσσα-πηγή πρέπει να διατηρηθούν*. Αυτό σημαίνει πως το περιεχόμενο, η μορφή, το ύφος, η λειτουργία κλπ. της γλώσσας-πηγής πρέπει να διατηρηθούν ή, τουλάχιστον, πως η μετάφραση πρέπει να επιδιώκει να διατηρεί τα στοιχεία αυτά όσο το δυνατόν περισσότερο (1979, 187).

Αυτή είναι μια κανονιστική διατύπωση. Δηλώνει πως οποιοδήποτε κείμενο στόχος δεν είναι ισοδύναμο («όσο το δυνατόν περισσότερο») με το αντίστοιχο κείμενο-πηγή, αποτελεί άκυρη μετάφραση. Πολλοί θεωρητικοί συνεχίζουν να εμμένουν σε αυτή την άποψη, αν και κάποιοι αναγκάστηκαν να αναγνωρίσουν πως μπορούν να υπάρχουν περιπτώσεις μη ισοδυναμίας στη μετάφραση, οι οποίοι οφείλονται σε πραγματολογικές διαφορές ανάμεσα στους πολιτισμούς της πηγής και του στόχου. Αυτό μπορούμε να το διαπιστώσουμε σε ένα μέρος της πιο πρόσφατης δουλειάς του Koller:

Οι ad hoc περιπτώσεις προσαρμογής πρέπει να αντιμετωπίζονται ως στοιχεία παραγωγής κειμένου κατά τη μεταφραστική διαδικασία· ίσως να είναι κατάλληλες, ή ακόμη και αναπόφευκτες, προκειμένου μια μετάφραση να «φτάσει» στους αποδέκτες της, από την πλευρά δηλαδή της πραγματιστικής ισοδυναμίας (1992, 235).

Για τον Koller, τέτοιες προσαρμογές δεν σημαίνουν πως ο όρος της ισοδυναμίας μεταξύ του αρχικού και του μεταφρασμένου κειμένου έχει εγκαταλειφθεί. Τί όμως έχει συμβεί στον όρο

αυτό; Η διαχωριστική γραμμή μεταξύ «μετάφρασης με στοιχεία αναθεώρησης κειμένου» (= ισοδυναμία) και «αναθεώρησης κειμένου με στοιχεία μετάφρασης» (= μη ισοδυναμία) (Koller 1995, 206 κ.ε.) φαίνεται να έχει γίνει ζήτημα ποσοτήτων. Η προσέγγιση της ισοδυναμίας στερείται συνέπειας: κάποιοι μελετητές εξυμνούν την κυριολεξία ως την καλύτερη διαδικασία μετάφρασης (Newmark 1984/85, 16); άλλοι, όπως ο Koller, επιτρέπουν κάποιον αριθμό προσαρμοστικών διεργασιών, παραφράσεων ή άλλων μη κυριολεκτικών διεργασιών σε συγκεκριμένες περιπτώσεις όπου, όπως το θέτει ο Koller, «προορίζονται να μεταφέρουν υπόρρητες αξίες του αρχικού κειμένου ή να βελτιώσουν την κατανοητότητα του κειμένου για το ακροατήριο-στόχο» (1993, 53). Αυτά τα κάπως αυθαίρετα κριτήρια δεν εξηγούν το γεγονός ότι οι υπόρρητες αξίες πρέπει σε κάποιες περιπτώσεις να παραμένουν υπόρρητες, ούτε αναγνωρίζουν πως η κατανοησιμότητα δεν είναι ένας γενικός σκοπός, κοινός για όλα τα κείμενα ή όλους τους τύπους κειμένων.

Οι θεωρητικοί της ισοδυναμίας τείνουν να δέχονται τις διαδικασίες μη κυριολεκτικής μετάφρασης πιο εύκολα στη μετάφραση χρηστικών κειμένων (οδηγίες χρήσης, διαφημίσεις) παρά στη μετάφραση της λογοτεχνίας. Έτσι τίθενται διαφορετικά ή ακόμη και αντιφατικά μέτρα και σταθμά για την επιλογή των διαδικασιών μεταφραστικού χειρισμού διαφορετικών κειμενικών ειδών ή τύπων κειμένου. Αυτό καθιστά την προσέγγιση της ισοδυναμίας κάπως συγκεχυμένη.

Συνοψίζοντας τη θεωρητική σκέψη γύρω από τη μετάφραση μέσα στους αιώνες, ο Kelly δηλώνει:

Ένας μεταφραστής διαμορφώνει την εικόνα που έχει για τη μετάφραση με βάση τη λειτουργία που αναθέτει στη γλώσσα... Έτσι, αυτοί που μεταφράζουν για την αντικειμενική και μόνο πληροφορία, έχουν ορίσει τη μετάφραση διαφορετικά από αυτούς για τους οποίους το κείμενο-πηγή έχει τη δικιά του ζωή (1979, 4).

Αυτή μπορεί να είναι η αιτία για την οποία κάποιοι μεταφρασιολόγοι που εργάζονται σε ιδρύματα εκπαίδευσης μεταφραστών άρχισαν να δίνουν μεγαλύτερη προτεραιότητα στις λειτουργιστικές προσεγγίσεις παρά στις προσεγγίσεις που βασίζονται στην ισοδυναμία. Απλά, άρχισαν να διερωτώνται για το επάγγελμα για το οποίο εκπαιδεύουν. Βρήκαν πως η επαγγελματική μετάφραση περιλαμβάνει πολλές περιπτώσεις στις οποίες η ισοδυναμία δεν είναι καθόλου απαραίτητη. Στη μετάφραση ενός βρετανικού σχολικού απολυτηρίου για ένα γερμανικό πανεπιστήμιο, λόγου χάρη, δεν περιμένει κανείς από το κείμενο-στόχο να μοιάζει ή να λειτουργεί ως απολυτήριο γερμανικού σχολείου.

Μέσα σε αυτή την πραγματικότητα, κάποιοι επιστήμονες άρχισαν να αισθάνονται όλο και λιγότερο ικανοποιημένοι από τη σχέση μεταξύ μεταφραστικής θεωρίας και πρακτικής. Υπήρχε ανάγκη για μια καινούρια θεωρία.

[2] **Κείμενο 2:** Benjamin, W. [1972] 1999. *Δοκίμια φιλοσοφίας της γλώσσας*. Επιμ. Φ. Τερζάκης. Αθήνα: Νήσος, σελ. 69-76.

© Άγρα

...Το έργο του μεταφραστή έγκειται στην ανακάλυψη εκείνης ακριβώς της πρόθεσης σε σχέση με τη γλώσσα στην οποία γίνεται η μετάφραση, η οποία θ' ανακαλέσει μέσα στη γλώσσα της μετάφρασης την ηχώ του πρωτοτύπου. Εδώ βρίσκεται ένα βασικότατο χαρακτηριστικό της μετάφρασης το οποίο τη διαφοροποιεί από το ποιητικό έργο, γιατί η πρόθεση του τελευταίου δεν σκοπεύει τη γλώσσα ως τέτοια, στην ολότητά της, αλλά άμεσα και αποκλειστικά ορισμένες γλωσσικές σχέσεις του περιεχομένου. Αντίθετα με τα έργα της λογοτεχνίας, η μετάφραση δεν βρίσκεται καθεαυτή στο κέντρο του γλωσσικού δάσους αλλά στην περιφέρεια της δεντρόφυτης έκτασης: καλεί μέσα σε αυτό χωρίς η ίδια να μπαίνει, στοχεύοντας στο μοναδικό εκείνο σημείο όπου η ηχώ της μπορεί να δώσει, στην ίδια της τη γλώσσα, τις απηχήσεις του έργου στην ξένη. Η πρόθεσή της δεν έχει μόνο διαφορετικό στόχο από εκείνον ενός λογοτεχνικού έργου –στοχεύει τη γλώσσα ως όλον με αφετηρία ένα συγκεκριμένο έργο σε μια ξένη γλώσσα– αλλά είναι αυτή η ίδια διαφορετική: η πρόθεση του ποιητή είναι αφελής, πρωτογενής, παραστατική, ενώ του μεταφραστή δευτερογενής, σκόπιμη, ιδεοποιημένη. Γιατί το μέγα έργο του μεταφραστή είναι η ενοποίηση των πολλών γλωσσών σε μία και αληθινή γλώσσα. Η γλώσσα αυτή είναι τέτοια ώστε οι επιμέρους προτάσεις, τα έργα, η κριτική δεν επικοινωνούν μεταξύ τους αφού παραμένουν εξαρτημένα από τη μετάφραση, στην οποία όμως οι ίδιες οι γλώσσες, συμπληρωμένες και συμπιλιωμένες μέσα στον τρόπο της εννόησής τους, εναρμονίζονται. Αν υπάρχει λοιπόν μια γλώσσα της αλήθειας, το χωρίς εσωτερικές εντάσεις και ακόμα σιωπηλό απόθεμα της έσχατης σημασίας την οποία ολόκληρη η σκέψη αναζητεί, τότε αυτή η γλώσσα της αλήθειας είναι και η αληθινή γλώσσα. Και αυτή ακριβώς η γλώσσα, η προαίσθηση και η περιγραφή της οποίας είναι η μοναδική ολοκλήρωση την οποία μπορεί να ελπίζει η φιλοσοφία, είναι κατά τρόπο συμπυκνωμένο κρυμμένη μέσα στις μεταφράσεις.

Δεν υπάρχει μούσα της φιλοσοφίας, ούτε και μούσα της μετάφρασης. Δεν είναι όμως αυτές τόσο βάνουσες όσο πολλοί συναισθηματικοί καλλιτέχνες θα ήθελαν να νομίζουν. Γιατί υπάρχει ένα φιλοσοφικό πνεύμα που χαρακτηρίζεται από τον πόθο γι' αυτήν ακριβώς τη γλώσσα η οποία εκδηλώνεται μέσω της μετάφρασης: "Les langues imparfait en cela que plusieurs, manque la suprême: penser étant écrire sans accessoires, ni chuchotement mais tacite encore l'immortelle parole; la diversité, sur terre, des idiomes empêche personne de proférer des mots qui, sinon se trouveraient, par une frappe unique, elle même matériellement la vérité» (Οι γλώσσες είναι ατελείς επειδή είναι πολλές, η υπέρτατη μεταξύ τους λείπει: η σκέψη είναι γραφή, χωρίς βοηθήματα, χωρίς ούτε ακόμη και ψιθύρους, γιατί η αθάνατη λέξη παραμένει μέχρι στιγμής σιωπηλή: η πολλαπλότητα των διαλέκτων πάνω στη γη δεν αφήνει κανέναν να ξεστομίσει τις λέξεις οι οποίες αλλιώς, με μίαν αστραπιαία κίνηση, θα ενσάρκωναν την αλήθεια.). Αν ένας φιλόσοφος καταλαβαίνει πλήρως αυτό που υπαινίσσεται εδώ ο Mallarmé, η μετάφραση, με τα ιζήματα που περικλείει μιας τέτοιας γλώσσας, βρίσκεται ανάμεσα στην ποίηση και στη θεωρία. Το έργο της είναι λιγότερο δυνατό να οριστεί, αλλά αφήνει παρ' όλ' αυτά μια ισχυρή σφραγίδα στην ιστορία.

Αν το καθήκον του μεταφραστή αντικρίζεται κάτω από αυτό το φως, ο δρόμος προς μια ενδεχόμενη λύση φαίνεται πολύ πιο σκοτεινός και απροσπέλαστος. Πράγματι, το πρόβλημα της ωρίμανσης του σπόρου της καθαρής γλώσσας μέσα σε μια μετάφραση μοιάζει άλυτο, δεν μπορεί να προσδιοριστεί με κανένα τρόπο. Γιατί αν η αναπαραγωγή του νοήματος πάψει να είναι αποφασιστική, το έδαφος δεν μοιάζει να υποχωρεί κάτω από μια τέτοια λύση; Ίδωμένο αρνητικά, αυτό είναι στην πραγματικότητα το νόημα όλων των προηγουμένων. Πιστότητα και

ελευθερία –ελευθερία της νοηματικής ανάπλασης και, στην υπηρεσία της, πιστότητα στη λέξη του πρωτοτύπου– είναι οι παραδοσιακότερες έννοιες σε κάθε συζήτηση σχετικά με τη μετάφραση. Μια θεωρία που αναζητά στη μετάφραση κάτι άλλο από τη νοηματική απόδοση δεν μοιάζει να μπορεί να τις υπηρετήσει. Παρ’ όλ’ αυτά η παραδοσιακή τους χρήση τις παρουσιάζει σαν να βρίσκονται σε απόλυτη αντίθεση μεταξύ τους. Τι μπορεί άραγε να προσφέρει πραγματικά η πιστότητα στην απόδοση του νοήματος; Η πιστότητα στη μετάφραση της ξεχωριστής λέξης δεν μπορεί ποτέ να εκφράσει ολόκληρο το νόημα που έχει στο πρωτότυπο. Διότι το νόημα, στην ποιητική του σημασία την οποία έχει στο πρωτότυπο, δεν εξαντλείται στο νοούμενο αλλά αποκτά αυτήν ακριβώς τη σημασία καθώς ο τρόπος της εννόησης συνδέεται με το εννοούμενο μέσα στη συγκεκριμένη λέξη. Λέμε συνήθως ότι οι λέξεις μεταφέρουν ένα συγκινησιακό φορτίο. Μια κατά λέξη απόδοση της σύνταξης των προτάσεων διαστρέφει ολοκληρωτικά τη θεωρία της αναπαραγωγής του νοήματος και απειλεί άμεσα να το καταστήσει ακατανόητο. Τον δέκατο ένατο αιώνα θεωρούσαν πως η μετάφραση του Σοφοκλή από τον Hölderlin ήταν ένα τερατώδες παράδειγμα μιας τέτοιας ανακρίβειας στη λέξη. Τελικά, βλέπουμε ότι η πιστότητα στην απόδοση της μορφής δυσκολεύει αυτήν του νοήματος. Αντίστοιχα, η απαίτηση της κατά λέξη μετάφρασης αντιστρατεύεται την επιθυμία διατήρησης του νοήματος. Το νόημα υπηρετείται πολύ καλύτερα –και η λογοτεχνία και η γλώσσα πολύ χειρότερα– από την αχαλίνωτη ελευθερία των κακών μεταφραστών. Αναγκαστικά, ως εκ τούτου, η απαίτηση για πιστότητα, της οποίας το αίτημα είναι δικαιολογημένο αλλά τα νόμιμα θεμέλια αρκετά σκοτεινά, πρέπει να γίνεται κατανοητή μέσα σ’ ένα ριζικότερο πλαίσιο. Όπως τα θραύσματα ενός κεραμικού για να συγκολληθούν μεταξύ τους πρέπει να εφαρμόζουν το ένα στο άλλο με την παραμικρή λεπτομέρεια, παρ’ όλο που δεν χρειάζεται καθόλου να είναι όμοια, έτσι και η μετάφραση πρέπει, αντί να προσομοιώνεται στο νόημα του πρωτοτύπου, να ενσωματώνει τη μορφή της εννόησης εκείνου στη γλώσσα της, καθιστώντας πρωτότυπο και μετάφραση αναγνωρίσιμα ως θραύσματα μιας ευρύτερης γλώσσας, όπως ακριβώς τα θραύσματα που συνθέτουν το σπασμένο κεραμικό. Γι’ αυτόν ακριβώς το λόγο η μετάφραση πρέπει σε μεγάλο βαθμό ν’ αποφεύγει την επιδίωξη να μεταδώσει κάτι, να μεταφέρει ένα νόημα, και ως προς αυτό το πρωτότυπο της είναι χρήσιμο μόνο στο βαθμό που έχει απαλλάξει το μεταφραστή και τη μετάφρασή του από την υποχρέωση της μετάδοσης. Στην περιοχή της μετάφρασης ισχύει επίσης το *εν αρχή ην ο λόγος*. Από την άλλη μεριά είναι δυνατόν, όσον αφορά το νόημα, και μάλιστα πρέπει, η γλώσσα μιας μετάφρασης να προχωρεί έτσι ώστε να εκφράζει την πρόθεση του πρωτοτύπου όχι ως αναπαραγωγή, αλλά ως αρμονία, ως συμπλήρωμα μέσα στη γλώσσα με την οποία εκφράζεται. Επομένως δεν είναι το κολακευτικότερο γνώρισμα μιας μετάφρασης, ιδιαίτερα κατά την εποχή της συγγραφής της, να διαβάζεται όπως ένα πρωτότυπο στη γλώσσα της. Η σημασία της πιστότητας, η οποία υποτίθεται ότι διαφυλάσσεται με την κατά λέξη απόδοση, είναι μάλλον η νοσταλγία της γλωσσικής συμπλήρωσης που εκφράζεται μέσ’ από το έργο. Η αληθινή μετάφραση είναι διάφανη: δεν επικαλύπτει το πρωτότυπο, δεν σκιάζει τη λάμψη του, αλλά επιτρέπει στην καθαρή γλώσσα, ενδυναμωμένη από το ίδιο της το μέσο, τόσο περισσότερο ν’ ακτινοβολεί μέσα στο πρωτότυπο. Αυτό επιτυγχάνεται πάνω απ’ όλα με την κατά λέξη απόδοση της σύνταξης, που αναδεικνύει μάλλον τις λέξεις παρά τις προτάσεις ως το αρχικό και κύριο στοιχείο του μεταφραστή. Γιατί αν η πρόταση είναι το τείχος μπροστά από τη γλώσσα του πρωτοτύπου, η κατά λέξιν ακολουθία είναι η στοά.

Ελευθερία και πιστότητα ως προς το πρωτότυπο έχουν κατά παράδοση θεωρηθεί αντιτιθέμενες τάσεις. Αυτή η βαθύτερη ερμηνεία της μίας ολοφάνερα δεν βοηθάει στη

συμφιλίωσή τους αντίθετα μοιάζει να αποστέρει από κάθε νομιμότητα την άλλη. Γιατί τι άλλο εννοούμε ως ελευθερία, από το να παύει να θεωρείται απολύτως σημαντική η απόδοση του νοήματος; Ακόμη και όταν το νόημα μιας γλωσσικής δημιουργίας εξισώνεται με την πληροφορία την οποία μεταδίδει, εξακολουθεί να παραμένει σε αυτό ένα στοιχείο έσχατο και αποφασιστικό που υπερβαίνει κάθε επικοινωνία –αρκετά οικείο κι όμως άπειρα μακρινό, αποκρυμμένο ή πιο φανερό, αποσπασματικό ή πανίσχυρο. Μέσα σε όλη τη γλώσσα και τις γλωσσικές δημιουργίες παραμένει, πέρ' απ' οτιδήποτε μπορεί να μεταδοθεί, κάτι το ανεπικοινωνώγητο, κάτι το οποίο, ανάλογα με το πλαίσιο μέσα στο οποίο εμφανίζεται, συμβολίζει ή συμβολίζεται. Και είναι μόνο το πρώτο μέσα στα πεπερασμένα και κλειστά προϊόντα της γλώσσας, ενώ το δεύτερο είναι μέσα στο ίδιο το γίνεσθαι των γλωσσών. Κι εκείνο το οποίο ζητάει ν' αναπαρασταθεί, να δημιουργηθεί μέσα στο γίνεσθαι των γλωσσών, αυτό είναι ο πυρήνας της καθαρής γλώσσας. Αν και αποκρυμμένο και αποσπασματικό, αποτελεί μια ενεργή δύναμη στη ζωή ως το ίδιο το συμβολιζόμενο πράγμα, αν και κατοικεί μέσα στις γλωσσικές δημιουργίες μόνο υπό συμβολίζουσα μορφή. Παρ' όλο που αυτή η έσχατη ουσία, η καθαρή γλώσσα, βρίσκεται στα διάφορα ιδιώματα προσδεδεμένα πάντα στα γλωσσικά στοιχεία και στις μεταβολές τους, μέσα στη γλωσσική δημιουργία αποκτά ένα βαρύ, αλλότριο νόημα. Το να μην απαλλάξει από αυτό, το να μετατρέψει το συμβολίζον σε συμβολιζόμενο, το να εμβαπτίσει και πάλι την καθαρή γλώσσα μέσα στη γλωσσική ροή, αυτή είναι η τρομερή και μοναδική ικανότητα της μετάφρασης. Μέσα σε αυτή την καθαρή γλώσσα –η οποία δεν εννοεί ή εκφράζει πλέον τίποτε αλλά είναι, ως ανέκφραστος και δημιουργικός Λόγος, εκείνη την οποία υπονοούν όλες οι γλώσσες– κάθε πληροφορία, κάθε νόημα και κάθε πρόθεση συναντούν ένα επίπεδο στο οποίο είναι μοιραίο να διαλυθούν. Αυτό ακριβώς το επίπεδο είναι που προσφέρει μια νέα και υψηλότερη δικαίωση στην ελεύθερη μετάφραση αυτή η δικαίωση δεν προέρχεται από το νόημα εκείνου που πρέπει να μεταφερθεί, γιατί η χειραφέτηση από αυτό το νόημα είναι το καθήκον της πιστότητας. Μάλλον, για χάρη της καθαρής γλώσσας, μια ελεύθερη μετάφραση θεμελιώνει αυτή τη δοκιμασία στη δική της τη γλώσσα. Το καθήκον του μεταφραστή είναι να ελευθερώσει μέσα στη δική του γλώσσα εκείνη την καθαρή γλώσσα που βρίσκεται κάτω από το ρήμα της άλλης, να ελευθερώσει τη γλώσσα που είναι φυλακισμένη μέσα στο έργο αναδημιουργώντας εξαρχής αυτό το έργο. Για χάρη της καθαρής γλώσσας πρέπει να διαπεράσει τους σαθρούς φραγμούς της δικής του γλώσσας. Ο Λούθηρος, ο Voss, ο Hölderlin και ο George έχουν επεκτείνει τα σύνορα της γερμανικής γλώσσας.

Αλλά ποια η σημασία του νοήματος για τη σχέση του πρωτοτύπου με τη μετάφραση; Μια παρομοίωση μπορεί να χρησιμεύσει εδώ. Όπως ακριβώς μια εφάπτομένη αγγίζει ανεπαίσθητα τον κύκλο σε ένα και μόνο σημείο, και όπως αυτή η επαφή και όχι το σημείο υπαγορεύει το νόμο σύμφωνα με τον οποίο συνεχίζει την ευθεία πορεία της στο άπειρο, έτσι και μια μετάφραση αγγίζει ανεπαίσθητα το πρωτότυπο και μόνο στο άπειρα μικρό σημείο του νοήματος, ύστερα ακολουθεί τη δική της πορεία σύμφωνα με τους κανόνες της πιστότητας στην ελευθερία της γλωσσικής ροής. Δίχως να την ονομάζει και να την αιτιολογεί, ο Rudolph Pannwitz έχει επισημάνει την αληθινή σημασία αυτής της ελευθερίας. Οι παρατηρήσεις του περιέχονται στο *Die Krisis der europäischen Kultur*, και μπορούν κάλλιστα να θεωρηθούν, μαζί με τις σημειώσεις του Γκαίτε στο *Westestlicher Diwan*, ως το σημαντικότερο σχόλιο στη θεωρία της μετάφρασης που έχει εκδοθεί ποτέ στη Γερμανία. Ο Pannwitz γράφει: «Οι μεταφράσεις μας, ακόμη και οι καλύτερες από αυτές, ξεκινούν από μια εσφαλμένη προϋπόθεση. Θέλουν να κάνουν τα ινδικά, τα ελληνικά, τα αγγλικά γερμανικά, αντί να κάνουν τα γερμανικά ινδικά, ελληνικά, αγγλικά. Οι μεταφραστές μας τρέφουν πολύ μεγαλύτερο

σεβασμό για την καθιερωμένη χρήση της δικής μας γλώσσας παρά για το πνεύμα των ξένων έργων... Το βασικό σφάλμα του μεταφραστή είναι ότι διατηρεί το συμπτωματικό επίπεδο στο οποίο εκδιπλώνεται η δική του γλώσσα, αντί ν' αφήσει τη γλώσσα του να επηρεαστεί ισχυρά από την ξένη γλώσσα. Ειδικά όταν μεταφράζει από μια γλώσσα πολύ μακρινή από τη δική του, πρέπει να ανατρέχει πίσω στα πρωτογενή στοιχεία της ίδιας της γλώσσας και να δεισδύει στο σημείο εκείνο όπου ο λόγος, η εικόνα και ο τόνος συγκλίνουν. Πρέπει να εκτείνει και να βαθαίνει τη γλώσσα του μέσω της ξένης γλώσσας. Δεν έχει συνειδητοποιηθεί γενικά ως ποιο βαθμό είναι αυτό δυνατό, ως ποιο βαθμό κάθε γλώσσα μπορεί να μεταμορφωθεί, πόσο διαφέρει γλώσσα από γλώσσα, όσο και διάλεκτος από διάλεκτο· ωστόσο αυτό το τελευταίο αληθεύει μόνον εφόσον παίρνει κανείς τη γλώσσα σοβαρά, όχι όταν την αντιμετωπίζει επιφανειακά».

Το κατά πόσον μια μετάφραση κατορθώνει να παραμείνει σύμφωνη με την ουσία αυτής της μορφής καθορίζεται αντικειμενικά από τη μεταφρασιμότητα του πρωτοτύπου. Όσο μικρότερη αξία και αυτοτέλεια ύφους διαθέτει η γλώσσα του, όσο πιο πολύ είναι πληροφορία, τόσο λιγότερο αποτελεί γόνιμο πεδίο για μετάφραση, μέχρις ότου όλο το βάρος του περιεχομένου, που σε καμιά περίπτωση δεν είναι μοχλός για μετάφραση χαρακτηριστικής μορφής, την καταστήσει αδύνατη. Όσο υψηλότερο είναι το επίπεδο ενός έργου τόσο περισσότερο παραμένει αυτό μεταφράσιμο, ακόμη και αν το νόημά του θίγεται ανεπαίσθητα και μόνο...